

Nádasdy Ádám

ÁDÁM ÉS ÉVA

Ahogy Ádám és Éva szerette egymást,
királyian és praktikusan.
Ők voltak csak egymásnak: közel s távol
hasonló alakút az ördög se látott.

Alvásuk volt a legkielégítőbb,
Ádám bűze és Éva horkantásai
messzire jelezték a békét, kincsüket.

Ahogy Ádám és Éva szerette egymást,
állati adottságként, tehetetlenül.
Szólt egyik a másiknak, ha távolabb
valami gyökeret talált, egyen az is.

Alvásuk volt a legkielégítőbb,
Ádám szőre és Éva nedvei
reggelre pamaccsá ragasztották őket.

Ádám és Éva mégsem szerette egymást,
mert nem tudták. Nem tudták, mit csinálnak.
A szerelem: önreflexió, nézd,
én így, te úgy, én is, te is, mi egymást.

Ha nem *tudod*, hiába alszotok
gyönyörű bűzben, pamaccsá hörögve.
Ha van nálad tükör, akkor szeretsz.

Vajda Miklós

ANYAKÉP, AMERIKAI KERETBEN (II)*

És egyszer csak megint ott áll, persze bennem áll, de most egy ajtóban áll, és nem a mi valahai számtalan közös ajtóink egyikében, nem is az övéi valamelyikében, hanem magasan, egy vagon szűk ajtajában áll, a Keleti pályaudvaron, a bécsi gyors egyik kocsijának ajtajában. Áll, bal kezével a kapaszkodót fogja, összehúzott szemmel körül-

* A három részre tervezett írás első része a *Holmi* 2007. októberi számában jelent meg.

kémelem a magasból, engem keres a tekintetével. Messziről nézem, mert úgy helyezkedtem el, hogy a beérkező vonat minél több ajtaját láthassam. Mire meglátom, nincs más mögötte, útitársai már leszálltak, nyilván előreengedte őket. Megtervezte a megérkezését, gondolom magamban futólag. Idelent, honi földön, a hatalmas, mocskos, visszhangos csarnok szintjén nagy a rosszul öltözött, bennszülött nyüzsgés, a tolongás. A bécsi gyors egy másik világból jár ide, érkezése esemény, körülöttem heves összeborulások, felcsapó zokogás, kiáltások, hadonászás, futkosás, és rémlik, mintha gőzmozdonyok lódobbantásra emlékeztető, de sziszegésben végződő, türelmetlen csattantásai is hallatszanának, bár valószínű, hogy ez a régebbi múltból sodródik ide. Nem hiszek a szememnek, ezért nem is intek neki rögtön. Sok anyám van, volt nekem, az estélyi ruhás, a kalapos, a perzsabundás, a kosztümös, a selyempongyolás, a szigorú fekete fürdőruhás szépasszony – ezek mindegyike addig egy és ugyanaz az önmagával azonos személy volt, aki saját elhatározásból és természetének egyenes kifejezéseként olyan, mint éppen amilyen, beszámítva az öltözködését és a gondos kikészítés apró füllentéseit, a szép arc, a bőr finom kiigazításait, kiemeléseit, az idővel majd lassan vastagodó beavatkozásait. És volt aztán persze a lódenkabátos, a rabruhás, a munkaköpenyes, majd a szerény eleganciájú New York-i, azok is mind ő, de már a lódenkabátos, aztán a márianosztrai, majd a kalocsai rabruhás és azok nyomában a munkaköpenyes és a többi, személyiségének és megjelenésének sűrű történelemben pácolt, átformált, alkalmazott változatai voltak, kényszerek sorozata folytán olyanok, amilyenek. Ez itt most nyilván szintén egy ilyen, gondolom magamban ámulatommal küszködve, mert egészen új és más, mint amit valaha is láttam, mint amire ép ésszel gondolnom lehetett. Három éve is egy új változatát ismertem meg New Yorkban, de az teljesen szükségszerűnek, logikusnak és érthetőnek bizonyult. Ez nem az, aki ötvenhatban elment, és az sem, aki New Yorkban él. Azóta már nem hittem, hogy még érhet tőle újabb meglepetés. Pedig most teljesen idegen és szívszorítóan elképesztő vagy inkább elképesztően szívszorító.

Nagy, széles karimájú kalapot visel; ez eltorzítja a feje, az arca, az egész alakja harmonikus arányait, alacsonyabbnak mutatja, pedig magas és karcsú most is. Világos, hogy az a kalap mond valamit, mégpedig valami fontosat akar mondani, valószínűleg tekintélyt szeretne parancsolni, de inkább elszomorítóan groteszk hatást kelt bennem. Nem tudom komolyan venni. Mi történhetett vele? Ilyesmit még sohasem láttam rajta; ha viselt, mindig elégáns, kis kalapokat viselt, többnyire divatos fátyollal, és az is nagyon régen volt már. Egymást véresen kiszorító történelmi korszakok vad szelei elfújták az ő kis kalapjait, végleg, nyomtalanul, mind, valamennyit. Már régen nem is bánja, mert azóta csak kendőt vagy, ha hideg volt, sálát kötött a fejére, de lehetőleg hajadonfőtt járt.

Most itt ez a darab pusztá méretével mondjuk keresztanyámhoz, Bajor Gizihez illenék; alkalmilag ő viselt ilyen hatalmas kalapokat, ha éppen a nagy művésznőt akarta megjártni, vagy ha királynői méltóságra és tekintélyre volt szüksége, mint például mikor '44 novemberében a svéd követ kíséretében kihozott bennünket, anyámat és engem, az elképedt, tátott szájú nyilasok közül Kun páter főhadiszállásáról. Azok a kalapok ízlésben, stílusban és minőségben is az ő egyéniségéhez, személyisége messze hordó sugárzásához illőek és hitelesek voltak, nem ilyen idétlenek. Ő bármilyen ruhadarabot hitelessé tudott tenni.

Engem keres a tekintete, de a döbbenet még visszatart, hirtelenében nem is tudom, hová tegyem a saját anyámat, és nem intek neki. Aztán meglát, akkor odasietek, lese-

gítem a lépcsőn, és összeölelkezünk. Ahogy átölelem, be kell dugnom a fejem a kalap karimája alá, hogy meg tudjam csókolni. Mindketten nagyon meg vagyunk illetődve, pillanatokra egészen elérzékenyülök, mikor átölel; fölismerem a parfümjét, a haja illatát, és ölelés közben kedves szokása szerint háromszor megveregeti tenyerével a hátamat; de most ez valahogy olyan, mintha csak bekopogtatna hozzám. Közben persze elemezhetetlen érzések vad hullámai öntenek el. Ugyanezt vélem lejátszódni benne is. Nálam kikapcsol az örökös értelmi kontroll, bár nem teljesen; csodálkozom magamon, mert összeszorult a torkom, pillanatokig meg sem tudok szólalni. Végül az összehúzódás érzetének hiányolt, elementáris melege marad. Hiszen jó három éve.

De a kalap nem minden. Két kezén könyökön túl érő, vékony, puha, sárgásfehér sevró- vagy szarvasbőr kesztyű, arra ráhúzva pedig karperecek és gyűrűk, sok gyűrű az ujjain, nem csak a jegygyűrűje meg a jól ismert arany pecsétgyűrűje; gyanús csillogásuk elárulja őket. Fülében jókora, fityegős fülbevalók, szintén sosem látott kellékek; neki régen szép és különleges, a fülcimpájába csavarozható, briliáns fülbevalói voltak, alkalmakra más és más. Nyári ruhája tarka, eléggé feltűnő, korához, de ízléséhez sem illő, olyan, amilyenről fölismerni a pesti utcán az amerikai turistát. Soha ilyet nem húzott volna magára. New Yorkban is, ahol különben alig láttam kalapos nőt, mindig ízlésesen öltözködött. Még mindig nem értem, és ez váratlanul ér, erősen disszonáns a róla őrzött tengernyi képhez, emlékhez képest, zavarja a részletesen elképzelt viszontlátás régen várt örömét. Öntudatlanul karikatúrát csinált magából, és bár a nevetségesen jóval innen maradt, olyan külső-belső tulajdonságokat aggatott magára, amelyek nincsenek meg benne. Idegen zászló alatt akar befutni az egykori honi kikötőbe, ahol nem tudja, mi vár rá, de így mégiscsak új hazájának védelme alatt áll? Ennyire naiv volna? Úgy döntök, hogy nem reagálok rá.

Sok a csomagja; több kisebb-nagyobb, színes, vadonatúj bőrönd, mintha hónapokra, nem pedig két hétre érkezett volna. Ez az első látogatása. Régóta tervezte, készült és gyűjtött rá, miközben rettegett is tőle. Először engem hívott meg, mert nekem hatalmas élmény és öröm lesz meglátni Amerikát, neki viszont nem veszélytelen kaland vizsgálátogatni oda, ahol egy fél géppapírra írt, boríték nélkül, fűzőgépkapocccsal lezárt és postázott iratban értesítették, hogy „...az Igazságügyminiszter Elvtárs [...] büntetésének hátralévő részét [...] kegyelemből elengedte” ugyan, de a történetek után bízom egy ilyen papírban? Mikor több év alatt sok tortával és bébiszitteléssel, lemondással és kuporgatással újra összeszedte magát, akkor erőt gyűjtött, hozzá bátorságot, és nekivágott. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy nemcsak jelmezt visel, hanem a személyiségétől idegen szerepet is játszik. De vajon kinek szól ez? Nekem biztosan nem. A szerepjátszás is teljesen idegen a személyiségétől. Próbálok kitalálni, milyen darabban játszik az anyám, milyen szerephez tervezte magának ezt a jelmezt.

Három éve láttam utoljára, még emlékszem kosztümjeire, ruháira, kabátjaira, cipőire. Mindig szerény, de kifogástalan eleganciával öltözötten járt a nagy vegyipari konzern számlaiktatójába, ahol valamilyen lyukkártyaolvasó gépen dolgozott. Úgy, ahogy azt minden alkalmazottól elvárták. A határon nagyon izgatottan vert a szíve, meséli később, *rém peinlich* volt, mikor a gépfegyveres katonák – így mondja – elkérték az útlevelét, és szűrős, gyanakvó pillantással összevetették az arcát a fényképével, és egy kezükben tartott listát is megnézték. Kezdem már érteni, mire való a jelmez. Ő egy amerikai dáma, pontosabban lady, és mint ilyen, úgy képzelet vagy inkább reméli, hogy sérthetetlen. A ruha a páncélja, a kalap a sisakja, kesztyűs kezében az útlevél a pajzsa. Fegyvere pedig, gondolom, a hit valamiféle mégiscsak létező igazságos világrendben és egy

oksági alapon működő gondviselésben, amely, bár néhányszor csúnyán cserbenhagyta, ő akkor is hiszi, hogy igenis őrzi őt. Eleget szenvedett, most már számíthat némi védelemre, számlája talán kiegyenlített. A gondviselés, a naiv, önbátorító gondolkodásnak ez az ősi és oly kézhezálló kapaszkodója egyre fontosabb szerepet játszik majd az életében, de ez csak későbbi találkozások idején fog kiderülni.

Maga az Amerikai Egyesült Államok áll mögötte teljes hatalmával, súlyával és erejével. Ezt hirdeti vagy inkább illusztrálja erre a célra kitervelt ruházatával, a szokottnál erősebb sminkjével, még a vagon ajtajában is heves izgalmát palástolni igyekvő, fensőséges tartásával, ami szintén rosszul áll neki. Egy utálatos, nagyképű amerikai nő, azt képzei, hogy Kongóba érkezett, gondolnám róla, ha nem lenne közöm hozzá.

A nevetve annyit emlegetett Trabanttól már Škodássá avanszáltunk; apró lépés a világszínvonal felé, hatalmas ugrás a bennszülöttnek. Egy szava sincs – pedig vártam – a kocsiról, egyáltalán, hogy nekünk kocsink van; néha még magam is elcsodálkozom rajta. Neki az már természetes, pedig neki nincs odakint. Beül, és indulunk Budára. Fél szemmel látom, hogy nem kifelé, sokkal inkább befelé, az emlékeire figyel. Muto-gatom az újdonságokat: az árkádostítást, az éjjel-nappali közértet, az Astoria-aluljárót, a csúf ostornyeles utcalámpákat, az új buszokat, a gyér, de azért létező autóforgalmat, a számára új Erzsébet hidat. Közben följön bennem a bénító amerikai törpeézés; szinte letepert, ahogy nem is annyira a magam, mint inkább az ország újra meg újra elpuskázott és elrabolt lehetőségeinek egy gigantikus változtatást szemléltem és érzékelttem közvetlen közelből. De valószínűtlen, hogy ő most itt, a fordított helyzetben fölényben érezné magát, mint annyi amerikai. Allásom nem sokkal azelőtt összehozott a kilencmillió példányban megjelenő *Time* magazin nagy hatalmú főszerkesztőjével, aki késő éjszaka, kapatosan, a Gellért Szálló bárjában megvetése és felsőbbrendűsége jeléül egy akkor még sokat érő százforintossal gyűjtött rá az asztalon égő gyertyáról, majd minden dohányosnak újabb és újabb százassal adott tüzet. A többit összetépte.

Próbálok anyám szemével nézni az egész sivár, kisszerű, lehangoló utcaképet. Ő romokban látta utoljára a várost. Én azonban ebben az Európán inneni, szerencsétlen al-Európában élek, éppen ezért elvárnék tőle ha elismerést nem is, legalább némi tudomásulvételt, egy kis rácsodálkozást a kétségtelen apró változásokra, nevezhetjük akár haladásnak, az újdonságokra. Nekünk fontosak ezek. Kinéz ugyan, de minden látható megrendülés és különösebb érdeklődés nélkül; nem kérdez. Az is lehet, gondolom magamban, hogy csak elnyomja magában a felindulását, a nosztalgiáit, nehogy kiesés a szerepéből. Nem létezik, hogy csupa rossz emléket őriz erről a városról, hiszen itt boldog is volt, hiszen itt volt – nem is rövid ideig – boldog. Diskurálunk, mint két régi ismerős; még sehol sincs az igazi, a régi, a New Yorkban is sokszor megtalált közös hang. Azt mondja, hogy mindjárt holnap majd elmegy a Corvinba, meglátogatja régi kollégáit, és tőlem érdeklődik, mi van iksszel és ipszilonnal meg zével. Kíváncsi, vajon Zsuzsi kutya megismeri-e még.

Személyek, életek, sorsok érdeklik. Az a Budapest, amelyben valaha ő a fénykorát élte, már régen eltűnt a föld színéről. A Rákóczi úton, ahogy mutatom neki, hogy ott, annak a háznak az első emeletén van a munkahelyem, közli velem, elhatározta, hogy fölkeresi a főnökömet, a rendszer egyik híres-hírhedt, emblemikus figuráját, akit csak hallomásból ismer, de meg akarja neki köszönni, amiért több mint hatévnyi keserves szabadúszóélet után, pocsék káderlapom ellenére fölvetett maga mellé irodalmi szerkesztőnek. Ez ismerős szándék. Nevelésemet valaha jórészt másokra bízta, de a szülői értekezletekre mindig elment, és beszélt rólam az osztályfőnökömmel. Már csökken a távolság közöttünk. Ez már inkább ő.

Mikor kiszállunk a házunk előtt, fölnéz, és most az igazi hangját hallom. Örömmel állapítja meg, hogy rendbe hozták a homlokzatot, az erkélyajtónk fönt a második emeleten már nem az ürbe nyílik, mint régen. Megkönnyebbülés: igen, ez kétségtelenül ő, nemcsak az amerikai lady, hanem jelmeze alatt az én anyám, aki erre az alkalomra, amerikaiságát megtartva, sőt görcsösen hangsúlyozva, két hétre kilépett általam már ismert, olcsó, de tartós amerikai műanyag keretéből, ám az üresen itt hagyott, értékes, régi, erősen viharvert történelmi keretébe már nem lép vissza, nem is tud és nem is akar már visszalépni, mert nem illik bele többé. Valamiféle köztes lelkiállapotban van most. Én is köztes lelkiállapotban élek, csakhogy én állandóan. Nézeteim, vágyaim, igényeim szerint kint, választott sorsom szerint bent, a hazugságok és az utált kompromisszumok fojtó fogságában. Ő hazamegy, és ott jól érzi magát. Én itthon vagyok, és úgy érzem rosszul magamat.

Kiszállunk, és egy külföldi rokont vezetek be az otthonunkba. Megnyílnak a bőröndök, és kisebb-nagyobb ajándékok tömege kerül elő. Okos, célszerű, szeretettel és nagy műgonddal megválasztott ajándékok, a számára elérhető közepes vagy annál kissé szerényebb árfekvésben, mindenkinek személyre szabottan. Amerikában még az olcsó holmi is tetszetős; színeivel, formájával, csomagolásával hatásosan tudja kelletni magát. Az itteni általános szükösségben és szürkeségben még az ottani bővli is kívánatos-sá válik. De az ő ajándékai nem ilyenek; bennük van a bébisitter, az idegeneknek pénzért tortákat sütő, biztonságban és szerény jólétben élő bevándorolt, pontosabban bemenekült kishivatalnok minden megtakarítása és lelkifurdalása is az itt élők iránt, akiknek mindez, még ez is, elérhetetlen. Ajándékaival tulajdonképp megosztja velük azt az igazán nem sokat, amije van.

De nem csak ezt a jelentést hordozzák az ajándékok. Minden rokon, barátnő, de még néhány egykori rabtársnő és Corvin áruházbeli kolléganő is kap valamit; listája van arról, hogy mi kié. Lelevelezett kéréseket, kis óhajokat, rendeléseket is teljesít. New Yorkban munkaidő után, évek töprengései során kialakított listával a táskájában, pontos útiterv szerint *kommissiózni* indul. Arcán az a zárt, majdhogynem komor kifejezés – kissé összehúzott szem, vékony hullámvonallá feszített száj, csöppet magasabbra emelt fej, célra koncentrált figyelem és hozzá határozott léptek –, amit közös életünk különféle nehéz és veszélyes helyzeteiben sokszor láttam, de tudom, hogy csekély érintésre vagy megszólításra mindez azonnal várakozó, sőt alkalomadtán meleg mosolyba mehet át. Milyen magányos, milyen védtelen és milyen erős, ahogy elszántan ott gyakorol olcsó, de csinos konfekciós kabátjában, múltjával, gondjaival, terveivel meggráskottan a lármásan hömpölygő kora esti tömegben, a neonreklámok vad villogásában, a lenyűgöző New York-i kirakatok végtelen sorai előtt! A gondos, éles szemű válogatás és mérlegelés után megvásárolt tárgyat aztán listájáról jellegzetes, határozott, vas-tag tollvonással kipipálja, és kötelességtudatának eleget téve, orrán keresztül mélyet lélegzik, elégedetten fölsóhajt. Idehaza azonban ő most még az amerikai lady; nemcsak a kommunista hatóságnak, amelytől fél, hanem a régi környezetének is, engem is beleértve, amelyet sajnál és szeret, mutat belőle valamit. Bizonyítandó, hogy nemcsak kellett, de érdemes is volt elmennie, mert védelmet élvez, nem fenyegeti többé a börtön, mert boldogult, mert szabad és utazhat, mert segíthet, és mert mindezt megengedheti magának. Vagyis egy megindító kis sikertörténetről szól a darab, amelynek öntudatlan hősnője ő.

A darab ismerős, különféle változatai folyamatosan műsoron vannak nálunk. Az egyik arról a hazalátogató amerikai magyarról szól, aki odakint elért mesés sikerével

kápráztatja az itthoniakat. Bécsi autókölcsönzők akkoriban jól kerestek amerikai magyarokon, akik hatalmas Rolls-Royce-okat, Bentleyket, Packardokat béreltek náluk, némelyiket sofőrrel, és itt azokból szálltak ki az ámulattól tátott szájú ismerősök előtt, miközben odakint senkik voltak, megkoplalták száználmas kis pünkösdi királyságukat, némelyik többnyire munkanélküli-segélyen élt. Találkoztam ilyenekkel. Megnyugodtam; nem akar ő elkápráztatni senkit. Nincs elragadtatva önmagától, sikeres, új életétől. Jelmeze nem hazugság, mint a Bentleyk és Rolls-Royce-ok, hanem naiv védőburrok, amerikai zászló, és joga van hozzá, megszenvedett érte. A kis ajándékozón szívből jön, nem fölvágni, hanem őszintén segíteni, örömet szerezni akar vele. Mindig is nagyon szeretett és nagyon jól tudott örömet szerezni.

Nem mondja, de tudom, hogy még jócskán benne van a félsz. Másnap, mikor az idegeneket ellenőrző belügyi hivatalban kell jelentkeznie, már korán talpon van, nagy gonddal készíti a sminkjét, a jelmezét, többszörösen ellenőrzi, megvan-e minden kelléke, papírja. Gondolom, alaposan átismétli magában a minden eshetőségre, zaklató kérdésre kigondolt szövegeit. A rideg és piszkos hivatali környezet a rég látott Marx-, Engels- és Lenin-képekkel, kivágott betűkből a falakra kirakott többnyelvű jelmondatokkal, a hosszú sorban állás, a kontyos, nagy fenekű, hatalma tudatában arrogáns rendőrő megviseli, és minden a szorongását igazolja: nincs biztonságban.

Sorban állás közben, a sokféle náció képviselői közt csakugyan úgy tartja kezében az útlevelét, mint egy pajzsot, hogy látható legyen: ő az Egyesült Államok polgára. Nyilván arra számít, hogy tekintélyt szerez vele, vagy legalábbis udvarias, netán a szuperhatalom teljes jogú polgárának kijáró tiszteletteljes hangon szólnak majd hozzá. Az ellenkezője történik: a rendőrő a többiekénél alaposabban, szigorúbban tanulmányozza, oda-vissza többször is végiglapozza az útlevelét, gyanakodva összeveti a fényképét a valósággal, listákba mélyed, kikérdezi, mikor hagyta el az országot, mi az utazás célja, kihez jött, hol fog lakni, meddig marad, mennyi valutája van. Mindezt már odakint leírta a vízumkérelmében, tudnak róla mindent, még annál is többet; a rendőrő kérdései láthatóan csak a megfélemlítést és a fontoskodást szolgálják. Végül úgy üti bele a pecsétet az útlevelébe, hogy arcával és mozdulatával tudatja: ha rajta múlik, ez a nő nem kapott volna vízumot, itt se lenne. Anyám arcán azt a kifejezést látom, amit sok éve a börtönbeszélőkön annyiszor: a kiszolgáltatottság, a félelem és az elszánt, alkalmazkodni képes túlélési akarás impozáns keverékét. Azt is el tudom képzelni, hogy most is fohászodik magában, pénzt ígér Szent Antalnak. Nem gondolta volna, hogy ennyire *unheimlich* lesz, mondja, mikor végre szabadulunk a hivatalból.

Az első héten mindenhová fuvarozom, elkísérem, megvárom. Mintha meg tudnám védeni attól, amitől tart.

*

Több mint tíz évig lakott abban a Duna-parti lakásban, ahová a háború után költöztünk. A gyönyörű sas-hegyi villa lakhatatlanná vált. Tizenhatszáz cserélt gazdát a súlyos harcok idején, németek, magyar honvédség, nyilasok, oroszok váltották egymást, sűrűn és kiszámíthatatlanul. Szegény szobalány és az idős szakácsnő, akik a körülfárt városból már nem tudtak hazautazni, és magukra maradtak az óvóhely nélküli villában, szörnyű tapasztalatokat szereztek, és nem csak a harcokban. Ami nem ment tönkre a villában, és mozdítható volt, a környékbeli széthordták. Egy évig apám ügyvédi irodájában lakott a család, majd megvásárolták az új lakást, és beköltöztünk a szintén sérült Duna-parti házba. Onnan indult aztán ki-ki a maga útjára: apám a halálba

1946 decemberében, anyám a börtönbe 1949 novemberében, majd a szabad világba 1956 decemberében, én pedig, aki helyben maradtam, a bölcsészkar után a kelet-európai irodalmárlét veszélyes ingoványait választottam. Odaköltözésünk idején az utcát az utolsó Habsburg királyné után még Zita királyné útnak hívták, a koalíciós időkben nemsokára Montgomery út lett belőle, majd a Rákosi-korszakban Beloiannisz rakpart, Kádár idején pedig Groza Péter rakpart – megannyi főhajtás valamely politikai égtáj felé. Most Várkert rakpart a neve.

Tizenöt voltam, mikor odaköltöztünk, anyám negyven, már sok viszontagságot átélt, de még mindig szép és körüludvarolt asszony. Boldog korszakát a harmincas évek végén apám infarktusai és a zsidótörvények zárták le. Utolsó élénk emlékem a nagypolgári szépasszonyról az, ahogyan más dámák társaságában, teljes pompájában, elegánsan, nemzetiszínű karszalaggal és „*Magyar a magyarért!*” kítűzővel a Váci utcában, csengettyűs perselyt rázva, akár a templomban a sekrestyés, mosolyogva, lelkesen pénzt gyűjt a visszakért Felvidék szegényeinek. Új oldala ez, de még az addigi anyaképnek csak egy tán meglepő, bár abban a korban nem ritka variánsa: az úrhölgy mint aktivista, sőt mint politikai aktivista. Az erdélyi bevonuláskor is ott lesz majd Kolozsváron. Megértem, hogy, mint a háború után mesélte, az öröm elnyomta benne apám pesszimista jóslatainak hangját. Természetesen Gizi is részt vett a jótékonyági akcióban, akár a sas-hegyi társaság többi hölgytagja. Sokáig nem tudtam megbocsátani, hogy engem valamiért kihagytak belőle, igaz, más gyerekek sem vettek részt benne. Az elemi iskola szívbemarkoló irredenta propagandája annyira fölszította hazafias lelkesedésemet, hogy néha fölszöktem a második emeletre, ahol a folyosón egy bús első világháborús dombormű előtt örökmécses égett, és ha senki sem járt arra, tisztelegve, feszes díszlépésben és borzongva elvonultam előtte oda-vissza, többször egymás után. Éltre szóló élményem maradt, hogy kiscserkészként díszőrséget állhattam a Főcserkész, a szomorú arcú, öngyilkos miniszterelnök, Teleki Pál temetésén; a fontosság és a rajongás libabőrösen mámorító érzetét máig sem felejtettem el. Szüleim csak mosolyogtak lelkes szólamaimon. Apám, mint utóbb megtudtam, már akkor megjósolta, hogy nemcsak a vesztes oldalon maradunk a háborúban, hanem utána szovjet diktatúra jön. Én a szakácsnő technikai segítségével, komoly munkával és játékról való lemondással egy érmelegítőt horgoltam az orosz fronton hősiesen helytálló csapatainknak, mégpedig vastag, világoszöld gyapjúfonalból – hogy terepszínű legyen; sajnos azonban olyan szorosra sikerült, hogy legföljebb egy kisgyerek húzhatta volna föl a csuklójára. Anyám azért megígérte, hogy okvetlenül el fogja juttatni a frontra.

Közben, mivel apám a szívbjaja, de a zsidótörvények miatt sem dolgozhatott, anyám elvégzett egy mozi-üzemvezetői tanfolyamot, és Bajor Gizi bátyjával, apám első világháborús katonatársával közösen megvettek vagy bérbe vettek egy kis körüti mozit, a Nyugat Mozgót. Nevét nem az éppen megszűnt folyóirat, inkább a Nyugati pályaudvar közelsége ihlette. Számára ez az első lépcsőfok lefelé, a nagypolgári dámakorszak, a biztonság, a társasági reflektorfény, a kényelmes jólét, a boldogság végérvényes határa a fenyegetően beborult magyar ég alatt. Anyám mint vállalkozó, mint üzletasszony.

A tanfolyam vastag, sárgás papírra sokszorosított tankönyveiből nehéz sóhajok és gyötrelmek közepette optikai, gépészeti, üzemvezetői, számviteli, tűzvédelmi és jogi ismereteket és rendeleteket tanul, és végül sikeresen veszi az akadályt. Üzemvezető. Ül majd a pénztárban is, meg a parányi irodában a napi bevétel könyvelése fölé görnyed, sőt alkalmanként a jegyeket is szedi az ajtóban, de a vetítógépeket nem ő kezeli. Valószínűleg Bayer Rudi bácsival közösen döntöttek a mozi műsoráról. Tény, hogy

ott láttam, anyám kétségbeesésére, hatszor a *Stukák* című német háborús propagandafilmet. Volt, hogy ki sem mentem két vetítés között. Vagy kötelező lehetett másorra tűzni, vagy talán másutt nagyon sikeres volt, és azért került oda. Hogy maga a mozi végül sikeres volt-e, arra már nem emlékszem.

Anyám tanu! Ez már igazi, nagy újdonság, mert ezzel átkerült az én térfelemlerem, mintegy osztálytársak lettünk, életünket egyforma koordináták: a vizsgák határozzák meg. Vidáman és ambícióval fog neki a teljesen új, szokatlan feladatnak. És lehet őt ugratni, kikérdezni, kérdésekkel zavarba hozni, problémáit lefitymálni, frissen szerzett gimnáziumi latin- vagy történelmi tudással kérkedni előtte. Megkezdődik a szülői tekintély lebomlása. Az anyakép ebben az időben már sokkal kevésbé emlékeztet a békebelire. Ő a családban a kereső. Az utolsó – számomra – boldog és felhőtlen balatonföldvári nyáron, 1943-ban, a nagy vitorlázások és strandolások közepette nekünk, a kiskamasz korosztálynak kötelező leventeoktatásra is kell járni. Apám többnyire nincs velünk a villában, de anyám ott van, néha engem a cselédség gondjaira bíz, és fölszalad egy-két napra Pestre, aztán komoran jön vissza, de nemsokára megint a régi; ennyit érzékelek. Mi egy réten és egy rekvirált zsidóvillában alaki kiképzésben, hazafias és légmentes ismeretekben részesülünk, fő feladatunk azonban az, hogy parancsnokunk, a frontot megjárt Tóth tartalékos főhadnagy úr selyemhernyó-tenyésztete számára zsákszám szedjük az eperfalevelet. Eléggé keserves munka, a Kőröshegyre vezető országút nagyrészt eperfákkal van szegve, azokat csupasztjuk, sokszor fél napokat is kepesztünk az ágak közt, hogy meglegyen az előírt mennyiség. A hernyóknak hihetetlen étvágyuk van, de lelkesít bennünket a tudat, hogy az általunk így táplált hernyók gubóiból, mint azt a főhadnagy úr elmagyarázta, ejtőernyők selyme készül, tehát ilyen módon mi is hozzájárulunk hős honvédségünk győzelméhez. Légiriadó idején kerékpáros járőrszolgálatot látunk el, karszalaggal, jogunk, sőt dolgunk följelentés fenyegetésével mindenkit bekergetni a nem létező óvóhelyekre. Boldogan fontoskodva száguldozunk az elegáns, nyaralókkal zsúfolt fürdőhely hirtelen kihalt utcáin. A Balaton fölött nagy légi csaták dúlnak, egy lelőtt amerikai harci gép nem messzire olyan erővel vágódott a földbe, hogy fölfakasztotta a talajvizet. Egy kiskamasz banda tagjaként én is hősködöm, dohányzom, káromkodom, köpködök, idéetlenkedem a lányokkal – és zsidóval. Versengve csúfoljuk az egy-két zsidónak vélt gyereket, aki a bandához próbál csatlakozni. Utóbbival otthon is eldicsekszem. Anyám nyilván összenéz apámmal, de nem szól semmit. Vezérünk, egy nyilas család pár évvel idősebb, nagyhangú, agresszív fia annyira imponál nekem, hogy anyám elképedésére éjszakára hónalj alatt vastag függönyzsinórral szorosan átkötöm mindkét karomat, hogy egyszer majd nekem is úgy kidagadjanak rajtuk az erek, mint D. Tominak.

Ez nem következett be, anyám viszont egy ponton megelégtelt a dolgot. Kora ősszel Pesten kettesben mentünk éppen valahová, és ő egyszer csak leállította a kocsit – amelyet a honvédség frontszolgálatra behívott, majd meglepő módon nemsokára szinte hibátlan állapotban visszaadott –, elzárta a motort, felém fordult, és nagyon komoly, még sosem látott, új, összeráncolt homlokú, szigorú arccal és érezhető ingerültséggel azt mondta, hogy most jól figyeljek. Már ebből a felszólításból és a hangjából is sejteni lehetett, hogy baj van. A kocsit oly ismerős belseje, a műszerfal, a kormány meg a többi, még a saját két kezem is, hirtelen hideg, idegen, gonosz, ellenséges tárggyá változott. Anyám is eltávolodott, mintha elcsavartak volna valami optikát, és azon át látnám őt. Némileg kisebbre is zsugorodott, és a fenyegető külvilág részévé vált, már nem az én belvilágomé volt. A Sashegyi út egy bizonyos pontján álltunk meg, ma is emlék-

szem, hogy hol, de semmi sem indokolta, hogy éppen akkor és éppen ott. Ilyen sem volt még; ez az önkényes véletlenszerűség és hirtelenség csak fokozta bennem a feszültséget; komolyan megijedtem. Gondolom, éppen különösen bosszantó ostobaságokat fecseghettem össze, és ott és akkor fogott el a türelme és dönthette el, hirtelen és végleg, bár nyilván hónapok tanakodása, készülődése után, hogy nem hallgathat tovább. Ki kell józanítania, meg kell állítania, saját érdekében. Nemcsak anyai kötelessége parancsolta ezt, hanem bizonyára apámmal is megtárgyalták, eldöntötték, de apám nem kívánt jelen lenni. Ő akkoriban legszívesebben sehol sem, a tulajdon bőrén sem kívánt jelen lenni. Kitűnő tanuló voltam, de talán valamiért, amit elkövettem vagy tudtomon kívül elmulasztottam, szigorú büntetés, letolás, de legalábbis komoly figyelmeztetés várható – másra nem tudtam gondolni. Anyám oldalról, élesen nézett, éreztem, hogy figyel a reaklásomat.

És akkor megtudtam, hogy az én apám zsidó. Illetve az volt, amíg egyetemista korában, még a század elején, meg nem keresztelkedett. Tehát én a mostani törvények szerint félig zsidó vagyok, és ezt el ne felejtsem, mikor más fiúkat csúfolok a származásuk miatt. A zsidók ugyanolyan emberek, mint mi, mint bárki, mint mindenki. Senki sem tehet a származásáról. Jézus Krisztus is zsidó volt. És megemlítték még néhány embert az ismeretségi körünkéből, akik szintén. A zsidók most nagy bajban vannak, nem bántani, hanem éppen segíteni kell őket. Ez egy borzalmas háború, amibe a németek rántottak bele bennünket, és amit el fognak, el fogunk veszíteni, tulajdonképpen már el is veszítettük. Ennek szörnyű következményei lesznek. De most mi is bajba kerülhetünk apám zsidósága miatt, ha így mennek tovább a dolgok. Ne beszéljek erről senkinek, ha megkérdeznének, tagadjam le.

Hosszú csönd következett, kábultan ültem anyám mellett, a döbbenettől meg sem tudtam szólalni. Ő sem szólt, csak tovább nézett engem, nyilván várta, hogy kérdeznék fogok. Hosszú, belül zajos, bonyolult, zavaros hallgatás. Ugye, azért maga nem zsidó? – kérdeztem erősen reménykedve, mikor végre sikerült a vad belső kavargásból a felszínre vergődnöm. Nem, mondta ő, és elindította a kocsit. A téma egyelőre be volt fejezve. Ennél tömörebben és okosabban nem is lehetett volna elmagyarázni az egész képzelenséget.

Összeomlott a világ, az én félelemtől és veszélyektől mentes, majdhogynem tökéletes világom, ahol minden oldalról csak szeretet, kedvesség, jóság, kényeztetés, biztatás vett körül. A világ tehát kegyetlen, vagyis igazságtalan is tud lenni, de én addig csak olyankor tapasztaltam ezt, mikor elestem és megütöttem magam, vagy megvágtam az ujjam, vagy D. Tomi valami lesajnáló kifejezéssel megszégyenített a többiek előtt, mert mondjuk félreismertem egy német repülőgéptípust. Hatalmas, durva zökkenéssel leértékelődtem saját magam előtt. Meghasadt az ég is, büszke Stukák és Messerschmidt vadászgépek zuhantak belőle pörögve, mindenben átgázoló, diadalmas Tigris páncélosok potyogtak a semmibe. Valahogy a gimnáziumi hittanórák annyi áhítattal befogadott tételeivel, Krisztus és a Szűzanya végtelen jóságával és szeretetével sem fért össze, hogy én most teljesen ártatlanul egyszerűen kiröhöghetővé és elkergethetővé válhatok. Lehet, hogy minden más is érvénytelenné válik, amit addig tudtam és ami-ben hittem? Hogy a hőseim, Mátyás király és Winnetou és Bornemissza Gergő és Rob-inson és Nyilas Misi sem igazak, és róluk is kiderül valami? És mi tud még összetörni egy gyerekben? Az önbizalma és az önazonossága biztosan. Az önképe is megrepedezhet. Izgatottan, újra meg újra vizsgáltam magam a tükörben, de nem láttam semmit, ami a dermesztő tényt igazolta volna. Apámat is lestem, megfigyeltem, fényképeit

is vizsgáltam, de szerintem róla sem mondta volna meg senki. Már régen túlestem akkor a közkeletű gyanún, hogy én tulajdonképpen másvalaki vagyok, nem az, akinek tudom magam, és akinek mondanak, nem a szüleim gyereke, hanem másoké. Mert engem véletlenül összecseréltek, sőt lehet, hogy talán valami okból kicseréltek. Most megint föltámadt ez a kisgyerekkori sanda kétség, de ezúttal rövid időre vigaszul és magyarázatul is szolgált. Nem is igaz, amit anyám állít, mert ki fog derülni, hogy én úgyszem az vagyok, akinek mondanak. Mert hiszen teljes képtelenség, hogy ez velem történik, történhet, és hogy ezt az anyám, a Jóisten, a keresztanyám, a ciszter gimnázium, a cserkészet, az osztályfőnököm és az életem többi szilárd tartópillére megtörténni engedi. D. Tomi és az egész balatonföldvári banda gúnyosan röhögve elkergethet, és Tóth tartalékos főhadnagy úr visszadobhatja az eperlevéllel tele zsákomat? Az egyik gyerek zsákjával a nyáron a szemem láttára megtette, az ő hernyóit zsidó kezek ne táplálják!

Hosszú időbe telik, amíg valahogy végre megértem és tudomásul veszem, hogy a megvetett és kicsúfolt kisebbséghez tartozom. Illetve félig tartozom, félig azonban nem tartozom – ezt sem könnyű fölfogni. Az egyik felem, amelyik pedig nyilvánvalóan ugyanakkora lehet, mint a másik, a római katolikus felem (illetve anyám után elvileg ortodox görögkeleti felem), gondolom én, a jelek szerint most mégis többet számít, súlyosabban esik a latba, mint ez, és bajba sodorhatja mindkettőt. Mindkettőnk. Titkomat persze nem osztom meg senkivel. Anyám egyelőre nem hozza szóba többé, csak figyel, és apám amúgy sem igen beszélget velem komolyabban.

*

Az utolsó, 1944-es földvári nyáron anyám közlése nyomán már egy másik, bár sokkal kisebb kamasztársaság tagja voltam. Hogyan alakult ki ez az új banda, arra már nem emlékszem, csak arra, ahogy óvatosan szondázzuk egymást. A régi banda mindenestre megritkult, sok család már akkor jobbnak látta a német birodalom biztonságába, Nyugatra húzódni. A két társaság teljesen külön létezett. Az őszi tanévkezdést a sűrű bombázások miatt elhalasztották. De folyt a leventeoktatás vagy akkor már inkább félkatonai kiképzés, csak én nem vettem részt benne. Anyám, nyilván azért, hogy megkíméljen az esetleges leleplezéstől, szerzett valamilyen orvosi igazolást, és Tóth főhadnagy úr morogva elfogadta. A kerékpáros légőszolgálatot őszintén sajnáltam otthagyni. Apám Pesten hamis papírokkal kórházban feküdt, a márciusi német megszállás óta már sem az „árja-párja” státusz, sem a kormányzó, sem Kállay miniszterelnök védelvele nem ért semmit, sőt. Kállay legidősebb fia és egyben személyi titkára két éve feleségül vette az unokanővéremet, de ekkor már, a német megszállás óta, Kállay Miklós bácsi maga is a németek foglya volt, fia pedig családotul bujkált. Megértettem, amit anyám a Sashegyi úton mondott: mi is bajba kerülhetünk, de arról még mindig csak homályos fogalmaim voltak, hogy az a baj tulajdonképpen mit jelenthet, és ő nyilván nem akart megrémíteni, mert nem részletezte. Egyelőre. Én pedig nem kérdeztem, egy darabig nem is érdekelt túlságosan, valószínűleg nem akartam tudni. Persze féltettem apámat, bár pontosan nem tudtam, mitől, és egy kiskamasz amúgy is főleg a maga világát kutatja. Hogyan lehetne bejutni a földvári kertmoziba, és megnézni a szigorúan csak 18 éven felülieknek megengedett *Halálos tavasz* című, állítólag hihetetlenül erotikus filmet? Kinek értékesebb a bélyeggyűjteménye, ki hány May Károlyt és hány Vernét olvasott? Ki vitorlázik jobban, ki meddig képes kibírni a víz alatt? Ki csókolózott már lánnyal (senki)? Ki a jobb pingpongban, gombfociban, Capitalyben? És

így tovább. Anyám mindezt nemcsak érti, hanem megérti. Mostanában elég sokat beszélgetünk is kettesben, ami merőben új dolog. Nem úgy azonban, hogy fölszólítana, üljek le, mert beszélni akar velem; a Sashegyi úti drámai közlés rossz emléke mindketünknek. Egy pillanatig sem érzem azt, hogy engem most nevelnek, mint mondjuk az osztályfőnöki órán. Véletlenszerűen, mellékesen, étkezés vagy pasziánszozás közben, légiriadó alatt vagy a fürdőstégünkön kerülnek szóba komoly, fontos dolgok. Akár az éhes ponty, mohón kapom be apró pedagógiai horgait, hiszen a komolyanvétel, a felnőttként kezelés van csaliként a hegyükre tűzve. Súlyos titkokat is megoszt, meg kell osztania velem, és az is mérhetetlenül jólesik. Még a véleményemet is megkérdi néha. Újabban szeretek kibicelni, mikor pasziánszozik, belekotyogok, tanácsokat adok, ő néha megfogadja, néha nem. Rakja a kis kártyákat a szokott, pattintós mozdulatokkal, komor és gondterhelt, a játéknak súlyos téje lehet. Nem néz rám, gondolkodás közben ide-oda jár a tekintete a pedáns sorokba rendezett kártyaoszlopok fölött, hüvelykujjával folyamatosan forgatja gyűrűsujján az arany pecsétgyűrűt, és olykor másik kezén azt a szép, briliánsokkal körített zöld zafírköves gyűrűt is, a kedvencemet, amely pár hónap múlva majd a többi gyönyörű ékszerével és Bajor Gizi minden mesés ékszerével együtt a svéd követség szétvert széfjéből valahová a Szovjetunióba kerül. És ilyenkor szóba hoz ezt-azt, tényeket, összefüggéseket, ismerősökre vonatkozó tudnivalókat, esetleg olyasmit, ami valamilyen korábbi kijelentésemre cáfol rá, vagy számomra újdonság, mert nem vettem észre, vagy nem vettem tudomásul. Sokszor próbára teszem a türelmét, provokálom, belenyúlok a partiba, és átrakom az aktuális lapot más-hová; érzem, sőt élvezem az ingerültségét, de ő türtözteti magát. Mikor a pasziánsz úgy alakul, hogy nekem lesz igazam, diadalmas megjegyzéseimet mosolyogva tűri. Ritkán, de azért néha rám szól. Pontosán tudja, mennyi engedékenységre és türelemre van szükségem ahhoz, hogy egy kamasz fiú önbizalma nőhessen, és hol az eltűrhető szemtelenség határa.

Vajon hogyan lát engem akkor? Én ma csak egy mindent jobban tudó, okvetetlenkedő, visszafelelő, a határokat feszegető, önző, kórosan elkényeztetett kamaszt látok, és nem sok szeretnivalót találok benne. A fényképeken is egy kissé időtlen, még alakuló arcú kamasz néz a világba, a fél lábát is alig dugta ki a családi biztonság immár megrendült fedezékéből. De az a gyerek azért érezte az ő megértő szeretetét, az aggodalmát, a féltését, mint ahogy Gizit is, akinek nyaralója a szomszéd utcában, csak pár száz méternyire van a miénktől, és ahol persze naponta megfordulok.

Újabban römizni szoktunk, néha csak hármashban Gizivel, és nekik ez kitűnő alkalom a velem való beszélgetésre. Egy halk, visszafogott, befelé élő, érzelmeit rejtő aszszony és anya és egy magánéleti alapjában is magas frekvenciával sugárzó, mindenestül kifelé élő, érzelmeit végtelen skálán kifejezni képes, gyermektelenségét velem is kompenzáló, zseniális nő és művész különös erőterében ülök. Apám feleségei. Az első és a harmadik. Érzéseik, aggodalmaik most bennem összpontosulnak. Különbözőbb alkatokat kitalálni is nehéz volna. És imádják egymást, a legjobb barátok.

Anyám nyugodtan, majdnem mozdulatlanul ül, figyel, néha elmosolyodik, alig beszél, leginkább csak a kártyapartik szokásos kis humoros szövegeit, kommentárjait mondja, percekig láthatóan élvezzi a gondúzó játékot, de aztán hirtelen eszébe jut valami, arca elkomorul, kihúzza magát, fölsóhajt, aztán visszaroskad magába, gondjaiba merülve nézi, de talán nem is látja a lapjait. Gizi akár egy szüntelenül csobogó szökőkút. Élvezi a játékot, benne leginkább a saját játékát, és harmadik személyben, „szegény jó Gizuska”-ként emlegeti magát, ironizál, mulat és mulattat, eltúlzott, színpadi hangsúlyokkal és gesztusokkal komédiázik. A számba, aztán anyáméba is, beletöm va-

lami süteményt, körmével dobol az asztalon, fejéhez kap, lapjába pillant, grimaszol. Fölkáll, sóhajt, kutyáját hívja, visszaül. Ismerem jól, és érzem, hogy állandó izgése-mozgása most a nyugtalanságát jelzi. Szokott produkciójából is hiányzik valami fontos szín, sőt, éppen a lényeg: az életöröm, a másoknak élés-ragyogás-önfelmutatás áradó boldogsága. Rágyújt, eloltja; megsimogat, hátrasimítja a hajam, tréfásan oldalba bök, kezét egy pillanatra az enyémre ejti; szokása különben, hogy fizikai kontaktust is teremt a hozzá közelállókkal, így velem is, amit anyám szinte sohasem tesz meg. Összesen három alkalomra emlékszem egész életemből – leszámítva a kisgyerekkori esti puszikat, az érkezéskor-elutazáskor szokásos ölelést és csókot meg a két börtönből szabadulást, akkor a mozdulat mindkettőnkől egyszerre fakadt – amikor anyám spontánul, saját belső indítatásból hozzám ért, megcsókolt, kezemet, karomat megragadta, megszorította volna. Gizi férje bujkál, akár az apám is. Bajor Gizit sem védi már saját híre és nagysága, sem pedig Horthy hatalma. Csevegve, két osztás közt mondják el nekem, hogy micsoda csapdába került az ország. Eljut a tudatomig, hogy nemcsak szénszűnet, elsötétítés, izgalmas légiriadó, hanem szigorú élelmiszer-jegyrendszer is van, azért eszünk ritkán húst; hogy sok mindent nem lehet többé kapni, hogy rengeteg magyar katona esett el és fagyott meg az orosz fronton teljesen hiába, hogy a legtöbb férfit behívták katonának, és hogy apám és Tibor, Gizi férje miért nincs jelen Földváron. A zsidókat elhurcolják. Bonyolult, de valamennyire mégis hihető és igazolható áltörténeteket, neveket, adatokat kell megtanulnom. Hazudni nem tilos, hanem kötelező. Aztán szóba kerül, hogy az újságokat cenzúrázzák, a BBC-t titokban kell hallgatni, mert tilos, vigyázni kell, miről és kikkel beszél az ember, és hogy a magyar rádióban hallott hadijelentések, az újságok, a filmhíradók hazudnak. Mindezt már sokszor hallottam, jórészt tudom, de nem lehet elégszer ismételni. Megkapom az alapfokú elméleti képzést Kelet-Európából. A gyakorlati jórészt még hátravan.

A Balaton fölött nagy magasságban szinte naponta komor, mély bűgással hatalmas szövetséges légi kötelékek szállnak Budapest felé, félelmetesen és gyönyörűen csillognak a napsütésben – nagyképű kis szakértők, tátott szájjal, az óriási katonai erőtől lenyűgözve számolgatjuk és bámuljuk őket. Már nem szurkolok a szemtelen, apró szünyogokként innen-onnan rájuk lecsapó, többnyire magányos német és magyar vadászgépeknek. Ha el nem menekülnek, rendszerint pörül járnak, füstölve zuhannak le a környéken, és az összetartó kis fiú társaság ennek láttán elégedetten összenéz. Pedig nem volt könnyű megtanulni, hogy a saját hazája ellen szurkoljon az ember, az annyit bámult és magasztalt német–magyar haderő és Magyarország vereségét várja.

Újabban sok időt eltöltünk a fiúkkal az egyvágányú, kedves, muskátlis balatonföldvári vasútállomáson, ahol a családostul Nyugatra távozott állomásfőnök és a többi személyzet helyett most csak egyetlen, újonnan érkezett, rokonszenves fiatal, rokkant vasutas intézkedik, és ő szívesen barátkozik velünk. Néha megengedi, hogy kipróbáljuk a morzész távírókat. Mikor egyszer légiriadó miatt egy hosszú tehervonat – mint az állomásfőnöktől megtudjuk, magyar gyárak leszerelt gépeit Németországba szállító vonat – egy késő délután órákig ott vesztegel, vele együtt, az őrseget ügyesen kijátszva, közben átbújunk a túloldalára, és útmutatása szerint a kerékagyak fölhajtható fedelű zsírzó szelencéit alaposan megtömjük apró kavicsos homokkal, ahányat csak érünk. Nem veszélytelen kaland, és mi dobogó szívvel élvezzük. A vasutas azt mondja, a szerelvény nem jut majd messzire, a surlódástól a kerekek áttüzesednek, esetleg annyira, hogy megálláskor odaforrasztódnak a sínekhez, és még föl is gyűjthetik az egész vonatot. Reménykedünk, hogy így lesz. Szabotőrök vagyunk!

Rövid időre még visszaköltözünk anyámmal a sas-hegyi villába. Az emeleti vendégszoba keletre néző ablakából éjszakánként nagyon távolról, a sötétbe borult város fölött halvány tűzérsegi torkolattüzeket látunk hangtalanul villogni az égen. Ennek is örülni kell. Ami felejtethetetlen, Sashegyi úti drámai közlése óta lezajlott bennem, az az anyám ösztönös pedagógiai remeklése volt.

*

Elkövetkezik a nyilas puccs. Aztán néhány légiriadókkal, bombázásokkal és rossz, más szempontból jó hírekkel, igazi veszedelmekkel, a közeledő ostrom előkészületeivel teli november végi nap, és a sors egy váratlan-várt fordulata először életemben kiprovokálja anyámból a természetétől távoli, drámai, szenvedélyes gesztust: szinte magához ránt, szorosan belém karol, nem ereszt el, és úgy megyünk, eléggé kényelmetlen tartásban, én lépteimet az övéihez igazítani igyekezve, géppisztolyos nyilasok gyűrűjében a vaksötét budai utcákon a Városmajor utcai nyilasház felé. Apám hamis papírokkal bujkál. Évekkel korábban egy védenca számára sajtópert nyert valamilyen sötét ügyben az egyik hatalomra került nyilas főember ellen, aki most keresteti, hogy bosszút álljon. Búvóhelyéről jövet benézünk Gizizhez. Kezemben egy szatyorban apám monogramos ingei, mosatni visszük, már nem tudom, hová. Ahogy benyitunk a magas kőfallal körülvett Bajor-villa kertjének kapuján, azonnal fekete egyenruhás, nyilas karszalagos, géppisztolyos alakok fognak körül. Lehetnek vagy nyolcan. Gizi valamivel arébb áll, tragikai hangján, több regiszterben, a hisztéria határán vitatkozik egy magas, fekete kabátos, kalapos emberrel, akiről közelebb érve látom, hogy kabátja alatt reverendát visel, katolikus világi pap. A derekán cingulus helyett bőröv, azon pisztolytáska, karján nyilas karszalag. Alig hiszem el magamról, de anyám megerősítette, hogy azonnal fölismerve a helyzetet, a szatyrot apám ingeivel a sötétben egy bokor mögé lököm, és közben harsány „*Laudetur Jesus Christus!*”-szal köszöntöm a papot, ahogy az egy ciszter diáknak kötelező. Az meglepődik, és szokásból rávágja az „*In aeternum amen!*”-t. Egy pap jelenléte, még ha példátlan módon pisztolyt visel is, némileg megnyugtatólag hat rám, aki évek óta szerzetesek közt töltöm napjaim jó részét. Csak utólag tudjuk majd meg, hogy ez a hírhedt Kún páter nevű, kiugrott jezsuita és tömeggyilkos, akit háborús főbűnösként föl fognak akasztani. Azt viszont most is tudjuk, hogy Gizi férje fönt, a villa manzárdszobájában, a beépített szekrény hátsó fala mögött kialakított fülkében rejtőzik. Gizi és a pap szavaiból kiderül, hogy a házkutatás már lezajlott, és Germán Tibort nem találták meg. A nyilasok bennünket vártak. Gizi értünk harcol. Anyám bemutatja keresztlevelemet és saját iratait, amelyeket, mint akkoriban mindenki, állandóan magánál tartott, és a nyilasok némi zavarban nézik a nagyszülőlkig fölmenő, cirill betűs, ortodox kettős keresztet, ám nem kifogásolható, aradi keltezésű dokumentumokat. Kérdéseikre előadja a Gizivel gondosan egyeztetett mesét apám hollétéről: akár Germánt, őt is behívták munkaszolgálatra, hetek óta nem hallottunk róluk. Talán csak én érzékelem, hogy kissé remeg a hangja; fél. Hiába anyám magyarázkodása és Gizi minden érvelése, könyörgése, hízélgése, átka, fenyegetése, indulunk. Útközben anyám suttogva figyelmeztet, hogy apámról mindig és mindenkinek csak azt mondjam, amit megbeszéltünk, és hogy ne féljek, ő soha, semmilyen körülmények közt nem fog elhagyni, egyedül hagyni engem. Ezt többször, több változatban megismétli, és nyomatékkal bátorítóan meg-megszorítja a kezem, a karom.

Nagyon jólesik hallani, de én nem félek. Szinte nincs semmi veszélyérzetem. Származásom tudata és az avval járó most már közvetlenül tapasztalható veszély még min-

dig nem kezdte ki bennem a biztonság, a védettség, a kivételezettség érzetét. Egy tizenhárom éves fiú képzelete is egyfajta világmagyarázat; a saját tudomása, érdekei és vágyai alapján rendezi be magának a világot. A körülrajongott, elkényeztetett kisfiú mindentől védett élete benne még mindig eleven valóság, és tompítja, távolítja az igazi valóság durva éleit. Annyi híres, befolyásos, gazdag, nagy hatalmú ember, a család és tagjai, barátai, méltóságos és kegyelmes urak és asszonyok, nem engedhetik, hogy neki baja történjék. Útközben újra meg újra fölwillannak az arcaik, hallja a hangjukat, a nevetésüket a szalomból, nem gondol arra, hogy már nem azok, akik voltak, némelyek, mint keresztapja, a volt belügyminiszter, már nem is élnek, nem tudja, hogy befolyásuk megszűnt, némelyik maga is üldözött lett, vagy a nyilasokkal szemben tehetetlen. Csak Gizi kivétel, Gizi hatalma korlátlan, Gizit mindenki ismeri és tiszteli. És nem mellesleg ő gyerek is, római katolikus és ciszter diák meg cserkész is, meg ártatlan is, hiszen származásáról senki sem tehet. Résen kell lenni, okosan viselkedni, és nem lesz semmi baj. Tudja, hogy ki fognak szabadulni onnan, ahová most viszik őket.

Ahová vittek, egy zsúfolt szoba volt a budai nyilas főhadiszálláson. Vagy harmincan lehettünk, mindenféle korú, rettegő emberek, köztük egy vérző arcú, összevert asszony, belvárosi üzlet-tulajdonosnő, aki megismerte anyámat. A tőle és a többiektől hallott ijesztő tudnivalók sem rengették meg a hitemet, hogy nem sokáig leszünk mi itt. Még sohasem láttam síró, jajveszékelő, rémült, tanácstalan felnőtteket – ez valóban ijesztő tapasztalás. Minden felnőtt, akit életemben ismertem, láttam, szilárdan látszott állni a világban, tudta a helyét, a dolgát, nem esett kétségbe, nem rettegett, legfeljebb morgott vagy dühöngött, ordított vagy fenyegetőzött, de sosem sírt, és, főleg, legtöbbször kedves volt hozzám, de legalábbis nem akart nekem rosszat. A legijesztőbb itt egy idősebb, ismeretlen asszony volt, aki végtelenül szomorú sajnálkozással megsimogatta az arcom, de anyám elhúzott onnan.

Az újabb foglyokat bekísérő nyilasok közt föltűnt egy ismerős arc: M. kistanítóbácsié. Az elemi iskola, ahová négy évig jártam, egy tanítóképző főiskola gyakorló iskolája volt, a tanítójelöltek, akiket kistanítóbácsinak kellett szólítani, foglalkoztak velünk, rajtuk gyakoroltak, időnként házhoz is jöttek, segítettek a házi feladat megírásában. Hozzám M. kistanítóbácsit osztották be, és nálunk minden alkalommal uzsonnát kapott, sőt némi pénzt is, ami tilos volt, és M. kistanítóbácsi hálásan elfogadta. Azonnal megismert ő is, de nem adta jelét. Az éjszaka folyamán egyenként kihívták és kihallgatták a foglyokat; némelyik nem tért vissza többé. Anyámmal bizonyos tisztelettel bántak, mesélte, nemcsak makulátlan árja származása miatt, hanem mert befolyásos főnyilasokra hivatkozhatott, akiket a megbeszélte haditerv szerint Gizi most mozgósítani próbál. Közéjük tartozott a Nemzeti Bank nyilas elnöke is, akivel apám együtt szolgált az első világháborúban, és régebben gyakran összeakadt vele a Vigadó téri Hangli sörröszében, ahol, magában jókat nevetve, együtt szidták a zsidókat. Ez az ember valóban közbelépett, és bár végül nem az ő szava szabadított ki bennünket, anyám a háború után hálából önként tanúskodott mellette a népbírósági tárgyaláson.

Enni nem kaptunk. Reggel M. kistanítóbácsi valahogy elintézte, és ezt néma kacsintással jelezte nekem, hogy nekünk anyámmal nem kell békaugrásban körülszökdelnünk az udvart. Egy öregembert, aki azt nem bírta ki, rövid úton agyonverték, de én már csak csomagolópapírral letakart holttestét és a kopasz tarkóját láttam. Engem M. kistanítóbácsi bizonyára vidám kacsintással fölsegített volna a marhavagonba is, ha úgy hozza a sors.

A kihallgató, aki történetesen szintén aradi és aránylag jóindulatú volt, közölte anyámmal, hogy ő bármikor távozhat, de engem antropológiai vizsgálatnak fognak alá-

vetni, hogy kiderüljön, a zsidó vér több-e bennem vagy a keresztény. A vizsgálat az Andrássy út 60.-ban, a főhadiszálláson történik, és egy orvos végzi majd. Anyám közölte, hogy marad.

Emlékeztem nagyrészt jótékonyan törölte, hogyan telt el az a nap a zsúfolt szobában az egyre szaporodó, rettegő foglyok közt, akik már sejtik a sorsukat. Bennünket nem bántottak. Arra jól emlékszem, hogy anyám szinte végig fogja a kezem, a karom, szorosan mellettem ül vagy áll, ha éppen nincs hol ülnünk. A testi érintkezéssel engem és önmagát is igyekszik nyugtatni, bátorítani; azok után, amit ott látunk és hallunk, nem gondolhatja komolyan, hogy nem fognak elszakítani tőle, ha akarnak. Titkolja, mennyire fél és félt, és érzem, hogy hol bízik a mentőakció sikerében, hol pedig nem.

Bennem tart a kivételezettség, a védettség érzete, rendületlenül hiszek Giziben. Alig félek, inkább csak izgulok. Ami körülöttem történik, a maga szörnyűségében is izgalmas és érdekes kaland, és én félig kívülről nézem. Arra is kíváncsi vagyok, vajon hogyan állapítja majd meg az az orvos, mennyi bennem a keresztény vér, mennyi a zsidó.

Hajnaltól egyszer csak nyílik az ajtó, és a nyilasház előszobájában ott áll Bajor Gizi bundában, királynői méretű kalapban, oldalán a svéd követ. Gizi szeméből sugárzik a boldog öröm, hogy megtalált bennünket, de a nyilasoknak fensőséges, gőgös arcot mutat. Sorstársaink és a nyilasok fölismerik és elképedve bámulják, akár valami jelenést. Percek múlva szabadok vagyunk. A szabadulás boldogságán is fölülkerekedik bennem a büszkeség: igazam volt! Gizi eljött értünk. Anyám mesélte később, hogy „*Was ein unfreundlicher Platz!*”, mondta neki németül a svéd követ, miközben beültetett miniket a kocsiába.

*

A nyilasoknál töltött másfél nap újra átrendezte az életünket. Nem maradhattunk Gizinél, aki kertjében sok ember elhelyezésére alkalmas, bombabiztos bunkert építtetett, és minden eshetőségre fölszerelte. Könnyen megeshet ugyanis, hogy, mint ígérték, a vérvizsgálat céljából a nyilasok engem keresni fognak, és egyáltalán nem biztos, hogy Gizi másodszor is meg tudna menteni tőlük. Hátha több bennem az apai vér, mint a biztosságos anyai? Mennünk kell tehát. Anyám órákra eltűnik, légiriadók miatt nagy késséssel érkezik vissza. Új búvóhelyet keresett és talált, közben apámat is meglátogatta.

December eleje óta egy sokszobás, elhagyott lakásban élünk kettesben, a Gellértheggyel szemben, a pesti Duna-parton. Valamelyik barátnőjének Nyugatra távozott ismerősei laktak itt. Elegáns bútor, tömött könyvespolcok, ősök képei a falakon, idegen életek furcsán izgalmas és enyhén taszító nyomai. Milyen viszolyogtató tud lenni egy erősen használt idegen fürdőköpeny. De különben a lakás módszeresen ki van ürítve, nem sok ilyen, más ember testi nyomát őrző tárgyat hagytak benne. Próbálom kitalálni, kik-mik voltak a lakók, anyám is keveset tud róluk. Hagyja, hogy felfedezőutakat tegyek, szekrényeket nyitogassak, fiókok tartalmát nézegessem; sejtí, hogy úgysem marad kő kövön Budapesten, és ezzel legalább lefoglalom magam. Az erkélyre nem szabad kimennem. A gyakori légiriadókat is a második emeleti, Dunára néző lakásban töltjük; a Belvárost egyelőre még nem bombázzák. Erdélyi menekültek vagyunk ugyan, irataink rendben, de Pesten sok az erdélyi, és én könnyen lebukhatnék, mert sohasem jártam még Erdélyben. A központi fűtés estefelé még működik, de az ennivalónk kevés. Anyám még ki-kijár, néha sikerül kenyeret, ezt-azt vennie, és előkészíti végleges búvóhelyünket a küszöbönálló ostrom idejére. Valahányszor elmegy, a szokottnál csöppet hosszabban búcsúzik; megölel, megcsókol, épp csak a kis keresztet nem rajzolja oda hüvelykujjával a homlokomra; arról mindketten tudjuk, hogy csak hosszabb elvá-

lászor dukál. Mikor alig van mit ennünk, rendszerint panaszkodik, hogy nincs étvágya; alig eszik, és olyan helyzetet teremt, amelyben szívességet teszek neki, ha megeszem, ami éppen a tányérokban van. Annyira meggyőzően csinálja, hogy nem is kéretem magam soká. A lakásban rengeteg a cigaretta, ki tudja, miért, dobozokban, fiókokban, tartókban, tálakban, köcsögökben mindenfelé százával áll az *Extra*. Földváron már régen áttestem a tűzkeresztségen, a többi fiúval köpködve, nagyképtűsködve, különféle felnőtt mozdulatokkal és stílusokban fújtuk a füstöt, és lopkodtuk hozzá otthon a cigarettát. Gizi könnyű, illatos, egyiptomi *Simon Artztja* kivételes csemegének számított, föl lehetett vágni vele. Anyám, aki mindent sejtett, és erős dohányos, most maga javasolja, hogy gyújtsak rá, mikor nagyon éhes vagyok – és némi émelygés után csakugyan csökken tőle az éhségérzet.

Ő a pasziánszkártyája hiányától szenved talán az éhségnél is jobban; kapkodva csomagolt, nem hozta magával. Átkutatjuk a lakást, de kártyát nem találunk. A telefon működik, sűrűn tanácskoznak Gizivel és Pesten innen nem messze lakó bérmaapámmal; ő fog majd befogadni minket az ostromra pár nap múlva. A BBC Budapest napokon belül meginduló ostromát jósolja. Papírcédulákból megpróbálok pasziánszkártyát fabrikálni anyámnak, de a dolog nevetésbe fullad. Olvasnivaló bőven lenne, de ifjúsági könyv nincsen. Anyám Dickenst és Balzacot ajánlja. A szerinte remek *Pickwicket* unom, abba hagyom, de a *Twist Olivér* és a *Karácsonyi ének* nagyon tetszik, a *Szamárbőr* szintén érdekes. Hiányzanak a játékaim, a csodás Märklin villanyvonat az egész gyerek-szobát behálózó vágányaival, váltoíval, állomásaival, alagútjaival, szemafórhozaival, belülről világított étkezőkocsijával, amelyben a terített asztaloknál cserélhető hölgyek és urak ültek. És a szintén méretarányos német messze hordó ágyúm, Gizi egyik tavalyi karácsonyi ajándéka. Állítható, szinte precíziós célzókészüléke volt, pontosan el tudtam vele találni bármit akár a szoba túlsó végén is. Rózsaszín papírcsibből kivágott apró lőporos töltetet kellett belerakni az ágyúba is, a kilövéskor gránátba is, elsütéskor villant és durrant, és becsapódáskor szintén; tökéletes illúziót keltett. Az oroszok, gondolom, éppen az idő tájt vonultatták föl a város körül nagyon hasonló, nemsokára megszólaló, éppen csak vagy negyvenszer akkora nehézütegeiket.

Anyám túl ideges, nincs türelme olvasni. Meglepetésemre a stoppolás az, ami megnyugtatja, látszólag legalábbis. Neki az *passzió*, mondja. Lyukas zoknijaimat, a lakásban összeszedett rongyos portórlőket, párnahuzatokat javítgatja hihetetlen türelemmel és tökélyel, egy fiókban talált varrókészlet eszközeivel. Parányi túmozdulatokból álló, öncélú munkájának eredménye szinte észrevehetetlen. Ahogy minden egyes öltéssel gyorsan, pontosan, egyenként átbujtogatja a tűt a gomba formájú stoppolófára feszített anyag rácsának hosszanti vagy éppen keresztoszálai alatt, illetve fölött, kissé beszívja az ajkát; mikor a tű hegye végül kibukkan a rácszat túlsó végén, és a fonal meghúzható, a kecsesen célszerű csuklómozdulattal egy időben visszarendeződik az arca, és fölsóhajt. Majd jön a következő öltés, szemből, ellenkező irányból. Rendkívüli önfegyelmére vall, gondolom most, hogy szorongásos idegességét éppen ezzel a nagy türelmet kívánó, szemrontó és tökéletesen fölösleges pepecseléssel tudta féken tartani; ráadásul ez a foglalatosság olyan, hogy a gondolatait nyilván nem tudta lekötöni. Ha szólok hozzá, összerendezem, megkérdezi, mit is mondtam. Hálával emlegeti a nagymamát, aki szigorúan ránevelte lányait a tökéletes stoppolásra. Beszélgetünk is, és mindenféle társasjátékot is játszunk, szóban és papíron.

Többnyire én győzök, nagyon élvezem. Nem emlékszem, hogy valaha is egész napokat töltöttünk volna együtt kettesben. Néha, mikor nincs kedve játszani velem, azt

mondja, Muksikám, most nem, nagyon *prönyölt* vagyok ma. Bizonyára szintén francia nevelőnk nyomát őrző aradi torzszülött ez a másoktól sohasem hallott, rettenetes hangzású szó is: fáradt, fásult, gyöngye, rosszkedvű, valami effélét közölt velem. Nekem különben nem is olyan rossz itt, egészen jól érzem magam.

Ez a lódenkabátos korszaka. A meleg, drapp kabáthoz és vastag pulóverekhez hamarosan sötétkék sínadrág, svájcisapka és később majd bakancs társul. A reggeli kozmetikai szertartások lerövidülnek, nemsokára egészen elmaradnak, pusztá fésülködésre szorítkoznak. Előbb a púder, nemsokára az arcfesték, végül az ajakrúzs fogy el. Körmeiről csúnyán kopik a lakk, és hiába keres a lakásban legalább lakklemosót. Csak komoran nézegeti magát a tükörben, forgatja a fejét erre-arra, ismerkedik kendőzetlen nappali arcával, ahogy majd mások is látni fogják, és ahogy talán saját magának is idegen még kissé. Végképpen búcsúzik „a város egyik legszebb asszonya” státusától – a *Színházi Élet* adományozta neki –, az elegáns társasági dámától, aki pedig már pár éve nincs, mert eltűnt, akár egy filmbeli áttűnésben, a Teréz körúti forgalomban, a Nyugtat Mozgó bejáratában, és nem jött ki onnan soha többé. Az emberi méltóságát még elhozhatta – Gizi és a svéd követ segítségével – a nyilasoktól; attól majd egy nemsokára következő, másik politikai rendszer fogja megfosztani.

Nekem is szokatlan a festetlen arca, de szerintem jól áll neki, teljesen fölösleges az a sok kozmetikázás. Így is nagyon szép, sőt, még szebb is így. Nyugtatgatom, de ő csak keserűen nevet rajtam. Nem mondom neki, de szerintem ez az egész arcfestés, ajakrúzs, púder sätöbbi is teljes hülyeség, olyan nevetséges női mánia, mint az a hűhó is, amit a lányok a frizurájuk és a ruházkodásuk körül csapnak. Kifestetlenül úgy érzi magát, mondja, mintha meztelen volna. Erre már türtöztetnem kell magam, ki ne pukkadjon belőlem a nevetés. De tény, hogy most meglátszik a sápadtsága és az is, hogy alaposan lefogyott. Mikor valamiért mérges rám, látom, ahogy kipirul az arca. Addig ilyesmi nemigen volt látható, vagy legalábbis nem vettem észre.

Gizitől sem tud már kozmetikumokat kérni, pedig neki a bombabiztos bunkerban biztosan mindenből kifogyhatatlan készletei lehetnek. Már nem tanácsos átmenni Budára, sőt, egyáltalán az utcára kimenni is nagyon kockázatos. Szinte állandóan légiriadó van, a nyilasok sűrűn igazoltatnak, razziáznak, zsidókat és katonaszökevényeket keresnek, utóbbiakat akár a helyszínen is agyonlőhetik – pontosabban felkoncolhatják, mint a plakátokon olvasható.

A karácsony előtti napok egyikén fölkerekedünk kis cökmökünkkel, és dobogó szívvél, baj nélkül megérkezünk az ostromra a Károly körút 18.-ba, bérmaapámhoz, akinek Bálint a keresztnéve, de mi csak Batyának szólítjuk, és aki majd apám halála után anyám előttem titkolt kedvese lesz. Legjobb tudomásom szerint a második és egyben utolsó férfi az életében.

*

Batya egy elegáns, ötemeletes bérház legfölső emeletén, keletre néző, háromszobás, erkélyes, mint anyám mondja, igazi legénylakásban lakik. Álnaiv kérdésekre, hogy milyen egy igazi legénylakás, azt mondja, olyan lakás, amelyben nem él nő, csak alkalmilag járnak benne nők. Ez roppant érdekesen, sőt elég egyértelműen hangzik, de mikor tovább érdeklődöm, másra tereli a szót. Jártam már itt a szüleimmel; a legtöbb bútor és tárgy ismerős, de leginkább a szivar- és a levendulaillat kellemes keveréke. Batya ötven felé járó, igen jóképű, daliás termetű, tekintélyes és népszerű társasági ember, nagy nőcsábász és bohém hírében áll, remek humorérzéke van, amiben apám-

ra emlékeztet, aki jó barátja. Nem tudom, miből él, de jól él. Délvidéki főispánsága régen volt, birtokait, vagyonát is régen elkártyázta, afrikai vadászexpedícióinak trófeái ott láthatók a falakon. Két óriási sárgaréz hamutartó igazi elefánt- és orrszarvúlámba van foglalva. Melegszívű, életvidám ember, szeret jókat enni-inni, harsányan nevetni és anekdotázni. Külsőre engem leginkább a híres francia filmszínészre, a roppant komoly arcú, elegánsan kopaszodó Charles Boyer-ra emlékeztet, akinek a halántékán és a homlokán – nálam tíz évvel idősebb unokanővéreim szerint – izgatóan lüktetnek az erek. Én anyám mozijában láttam, és szenvedélyesen utálok, mert minden nő, még anyámat is beleértve, áhítattal rajong érte. El nem tudom képzelni, mit esznek rajta; nem úgy, mint Batya, unalmas embernek látszik. Batyát kisgyerekkorom óta ismerem és szeretem, egyenrangúként kezel, mint „férfi a férfit”, de azért még „kisöreg” vagyok, és persze magázódunk.

A lakás pontosan szemben van a Dob utca torkolatával, amelyet több méter magas deszkafal zár le. Amögött van a gettó. Batya az ötemeletnyi magasból vadásztávcsövével szokta figyelni, mi zajlik ott, és rémtörténeteket mesél. A Dohány utcai zsinagóga előtti térség is idelátszik, ott hegyekben tornyosulnak a fagyott hullák. A gettó innen belátható részei jobbra néptelenek, csak német és nyilas egyenruhásokat, őrséget, egyegy teherautót lehet látni, időnként lövéseket is hallunk, máskor kitódulnak az emberek a házakból, nem tudjuk, miért. Vonz a látvány, de ritkán kapom meg a távcsövet, és elhúznak az erkélyajtótól. A Dohány utca és a Károly körút sarkán, a tőlünk talán százötven méternyire levő későbbi Ady mozi, majd Filmmúzeum mélyen felszín alatti nézőtere lőszerraktár. Batya úgy tudja, több száz tonna lőszert halmoztak föl ott a németek; telitalálat esetén az egész kerület elszáll, velünk együtt, mondja nevetve.

Különben nem is igaz, hogy nem él nő a lakásban, mert a konyhából nyíló, udvari szobában Erzsi, az ízes beszédű házvezetőnő lakik férjével, Gyulával, aki gyári munkás Újpesten. Hetek munkájával, összeköttetéseit felhasználva és nem csekély pénzért, Erzsi és Gyula segítségével Batya alaposan fölkészült az ostromra, ránk is számítva. Ez nem volt egyszerű; az egész körülzárt városban régen kifogytak a készletek, az árak az egekbe szöktek, sorban állás, jegyrendszer, fosztogatás és statárium van.

Erzsinek még egy apró fenyőfát vagy ágat is sikerült szereznie valahonnan. Szenteste késő délutánján anyámmal azt díszítgetjük a nappali közepén álló szép antik asztalon. Batya Erzsiekkel beszélget a konyhában. A szentestét még a lakásban töltjük, aztán le kell költöznünk a pincébe, ez a határozat. A fél ház már ott tanyázik. Ablakok, erkélyajtó gondosan elsötétítve. Halkan és alig szólunk egymáshoz, ahogy emlékszem; mintha attól tartanánk, hogy már az oroszok is meghallhatják a vihar előtti csendben, amit beszélünk. Várjuk őket, és félünk tőlük. Batya szakszerűen elsorolta, milyen lehetőségek várhatnak ránk itt a legfelső emeleten, de még akár az óvóhelyen is: bombázás, légi gépágyúsorozat, gyalogsági vagy légiakna, rohamágyúk és tankok tüze, nehézütegek össztüzével meginduló szovjet ostrom, telitalálat a lőszerraktárba, és a várható utcai harcokban megvadult, kiéhezett bármelyik oldali katonaság fosztogatása, erőszakoskodása – mindegyik bármikor bekövetkezhet.

Az idő a háború minden halált hozó lehetőségét összesűrítve görgeti felénk maga előtt. Én most sem félek igazán, védettségem érzése még mindig tart. Egy veszélyes, igazi, nagyszabású kalandban élek, és folyamatosan fogalmazom magamban a beszámolót, amivel majd eldicsekszem az osztályban.

Az iszonyatos zúgással és süvítéssel vészesen közeledő gránát becsapódása és nyomában a pokoli csőrömpölés, recsegés, omlás, zuhanás, ordítás, sikoltozás mégis any-

nyira váratlan, hogy megijedni sincs idő. A hatalmas tűzérsgéi lövedék kelet felől érkezett, átütötte Batya lakásának erkélyajtóját, elsűvített a kis karácsonyfánk fölött, át-törte az előszobába vezető ajtót, a lakás bejárati ajtaját, a liftakna rácsát, a lépcsőház túlsó falát, majd az udvarban fölhányt hóbuckába fúrta bele magát, és nyugton maradt. Nem robbant föl. Később majd csodájára járunk, borzongva bámuljuk a nekünk címzett, meghibásodott halált. Talán az ablaküvegekre akasztott kék elsötétítő papírnak és Batya nehéz bársonyfüggönyeinek köszönhattük anyámmal, hogy az üvegszilánkok és a szerteszt fröccsenő törmelékek, tárgyak, bútordarabok csodálatosképpen nem sebesítettek meg, de a légnyomás erre-arra mindkettőnket odavágott a falhoz. Még lengenek a függönyök megmaradt rongyai, el sem ült az omlások zaja, potyog a vakolat és a törmelék, az elakadt tudat még föl sem foghatta, hogy él, és hogy mi történt, mikor valaki a sűrű porfelhőből hangtalanul szinte rám veti magát, visszaránt a padlóra, de aztán, hogy nem következik be robbanás, reszketve, tántorogva mindketten talpra állunk. Anyám eltol magától, hogy lássa, megsérültem-e, és mikor megnyugszik, hogy nem, úgy szorít magához, ahogy még soha.

*

Aztán ott áll, mégpedig Batyával, a pincerekeszünkön kívül, a csaknem teljes sötétben. Az utolsó aznapi cigarettát, illetve szivart szívják, gondos beosztással még tart a készlet. Halkan beszélgetnek – természetesen, úgy sejttem, rólam, mert mi másról. Az az érzésem, mindig rólam beszélnek, és ez nagyon jó, megnyugtató. Egy bakokra helyezett ajtólapon fekszem, jó kemény, de megszoktam, azon alszunk ketten anyámmal, természetesen ruhástul, mint mindenki, Batya pedig mellettünk egy *Liegestuhl*on, Erziék kissé távolabb, egy matracon. Itt-ott egy-két, cipőfűzőből rögtönzött kis petróleummécses világít a tágas óvóhelyen, ami valójában csak közönséges pince, ahol az ötemeletes ház vagy hatvan lakója meghúzta magát. Egy szinttel vagyunk csak az utca alatt, a fal kinti tövében nyíló kis rácsos üvegablakok homokzsákokkal vannak eltorlaszolva. Nem sok lakásnak van külön pincerekesze is; Batyáénak van.

Éjszaka és csönd van, ilyenkor odafönt abbamarad az egész nap tomboló harc. Két hete, hogy a pincében élünk. Ismerem anyám gondjait: apámról semmi hír, ha túléli, ha mi is túléljük, miből fogunk élni, mi lehet a Sas-hegyen, megmarad-e valamink, mi-féle világ lesz itt, és ha apám már nem dolgozhat, miből fog ő eltartani, fölnevelni magam. Batya az örök optimista, neki mindenre van megnyugtató válasza. Sugárzik róla, hogy bízni lehet benne, támaszkodni rá, védelmet kapni tőle, erőt méríteni belőle. Gizi helyébe lépett; amíg őt látom, nincs mitől félnem. Bámulom és csodálom őt, a bátorságát, a humorát és a határozottságát, ami nagyon hamar az egész pinceközösség vezérévé vagy inkább parancsnokává tette. Huszártiszt volt az első világháborúban. Föllépésével képes volt elzavarni egy razziazni, valójában nyilván fosztogatni akaró nyilas különítményt is. Komoly tekintélye, szavának súlya van. Vitás ügyekben dönt, intézkedik, megszervezte sok egyéb mellett a kapuőrseget, s az emberek hallgatnak rá. Tudom, hogy hosszú, Bocskai-szabású irhabundájának zsebében pisztolyt tart, az is megnyugtató. Vannak már korombeli haverjaim a pincében, azoktól tudom, az egyik a szemembe is mondta, hogy mindenki anyám szeretőjének és az apámnak tartja. Cáfolom, persze, de igazából nem is vagyok nagyon felháborodva ezen, sőt néha jólesik ezt képzelnem. Mindenesetre, ha netán így van, akkor tényleg nem az vagyok, akinek hittem magam, és legalább megszabadulok származásom még mindig sajgó és kényelmetlen terhétől is. Örülök, amikor anyámat bizalmas kettesben beszélgetve látom Batyával. De közben persze én is nagyon aggódom apámért. Bennem is harcok dúlnak.

Az oroszok pinceéletünk huszonötödik napjának hajnalán, tengernyi bomba, akna, gránát és sokféle egyéb lövedék után emberi mivoltukban teljesen váratlanul, a szomszédos ház pincéjéből, a befalazott vészátjárót áttörve, idelent a föld alatt léptek be az életünkbe. A falon túlról hallatszódó csákánycsapások és idegen kiáltások hallatán a pinceélet megdermedt, majd a lakóközösség nevében Batya fogadta a lyukon bemászó győzőket. Fehér hóleplet viseltek az egyenruhájukon, mindenestül furcsák, idegen arcúak és félelmetesek voltak, de másképpen félelmetesek, mint a németek. Bujkáló németeket, fegyvereket kerestek, és parancsnokuk „*Minyisztr!*” kiáltással azonnal motozni kezdte Batyát, akit magas, parancsoló termete és előkelő bundája miatt miniszternek nézett. Izgalmas pillanat volt, tudtuk, hogy a bunda zsebében pisztoly rejlik. Nem találták meg, Batya még idejében ledobta és félrerúgta valahová. A két férfi végül barátságosan kezét fogott egymással. Felszabadultunk.

Batya a több későbbi hullámban érkező, néha részeg és sokszor vad oroszok indultaitól és gerjedelmeitől is sikeresen védi meg a házat. Az utcai front jórészt leomlott, de az ötödik emeleten Batya lakása, a nyitottan tátongó nappali szoba kivételével, nagyjából használható maradt. Az egész környék romhalmazzá, szinte fölismerhetlenné vált, szomszédágunkban napokig ég a Városháza, a szemközti oldalon a Madách-házak árkádjá alól katyúsák lövik folyamatosan a budai oldalt. De már óvatosan előmerészkednek az emberek, keringenek a hírek is, esténként a pincében az egyik üres zsidólakásba beköltözött család három szép, szőke kislánya már nem imádkozik fennhangon Hitler és Szálasi bácsikért.

Napok múlva anyámmal Batya kíséretében elmerészkedünk az Apponyi térre, megnézni, megmaradt-e apám ügyvédi irodája. A hatalmas épület sok helyen sérült, de az iroda, ablakaitól eltekintve ép, és a bentlakó takarítónő is él, két fiával együtt. Pár nap múlva anyámmal kettesben, a csikorgó havon romokat, hullákat, bombakrátereket, roncsokat és orosz katonákat kerülgetve, szánkón húzzuk teljesen legyengült, nagybeteg apámat Ráday utcai búvóhelyéről vissza az életbe, az irodájába.

Néhány hónap alatt sikerül összeszednie magát, talpra áll, az év vége felé már dolgozik. Megveszik a már lakhatóvá tett, szép nagy lakást a budai Duna-parton, és negyvenhat húsvétján odaköltözünk. A híres ügyvéd talán méltó szakmai kihívásnak tekintti, hogy elvállalja egy háborús főbűnös védelmét a népbírótság előtt – egyikét azoknak az embereknek, akik a halálát akarták. A nagy sajtónyilvánosság előtt zajló perben, sok évtizedes beidegződésből, védőbeszéde kezdetén Tekintetes Királyi Törvényszéknek titulálja a népbírótságot, amivel felzúdulást és derűtséget kelt. Másnap a baloldali sajtó kegyetlenül kifigurázza, amitől összeomlik, és végleg ágyának esik. Anyám ekkor kezd megélhetés után nézni, leendő eszpresszójának ügyeit intézi. Ekkor lép az életünkbe az Erdélyből átszökött drága Annuska, bentlakó ápolónője lesz apámnak, anyámnak pedig Amerikában holtáig bizalmas barátnője. És negyvenhat decemberének egyik reggelén Annuskával ketten, két oldalról támogatjuk apámat a fürdőszoba felé, amikor megáll a szíve. Gyakorlatilag a karomban hal meg.

Egymás mellett, dermedten állunk anyámmal, mikor a temetkezési vállalat emberei ráhelyezik a fekete öltönybe öltöztetett halottra a teps fedelét, és gyászos képet vágva elindulnak vele a lépcsőház felé. Anyám halálosan sápadt, szeme könnytelen, és arca évekkal öregebb a koránál. Hirtelen magához húz, és életében harmadszor, utoljára, nagyon erősen és hosszan szorítja a karomat.